

MONIKA DOROTA ADAMCZYK

Aktywność edukacyjna osób starszych w Polsce

Educational Activity of the Elderly in Poland

Doktor, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, Katedra Socjologii Wiedzy i Edukacji, Polska

Streszczenie

Osoby starsze nie stanowią homogenicznej grupy społecznej. Seniorzy są zróżnicowani pod względem cech społeczno-demograficznych oraz fazy starości, w jakiej się znajdują. Zróżnicowana jest też ich aktywność, w tym edukacyjna. Artykuł prezentuje poziom aktywności edukacyjnej osób starszych w Polsce.

Słowa kluczowe: starość, osoby w starszym wieku, kształcenie ustawiczne

Abstract

The elderly are not a homogeneous group. They are differentiated in terms of socio-demographic characteristics and stages of old age where they are. Their activity, including educational, is similarly differentiated. The article presents the level of educational activity of elderly people in Poland.

Keywords: old age, elderly, life long learning

Wstęp

W okresie późnej dorosłości człowiek doświadcza wielu różnorodnych zmian. Jedną z kluczowych sfer życia, w której dokonują się te istotne przeobrażenia, jest funkcjonowanie społeczne. Zmniejszenie liczby relacji społecznych oraz pełnionych w społeczeństwie ról w istotny sposób wpływa na poziom aktywności osób starszych, a co za tym idzie – na jakość ich życia. Funkcjonujące w społeczeństwie polskim stereotypy dotyczące osób starszych i starości, a także niejasne oczekiwania wobec tej grupy wiekowej przyczyniają się w dużym stopniu do ograniczonej aktywności, również edukacyjnej, seniorów. W okresie starości w funkcjonowaniu ludzi zachodzi wiele zmian o charakterze biologicznym, psychologicznym oraz społecznym, które wywierają wpływ na możliwości edukacyjne. Istnieje zatem konieczność zapewnienia osobom starszym odpowiednich form aktywności dostosowanych do ich potrzeb i możliwości.

Aktywność osób starszych

Aktywność seniorów rozumiana jako zaangażowanie na rzecz wspólnoty lokalnej, rodziny, najbliższego sąsiedztwa w formie wolontariatu bądź też w sposób niesformalizowany jest jedną z wielu form ich partycypacji społecznej. Autorzy badania *Zaangażowanie społeczne Polek i Polaków* wskazują na szereg korzyści, jakie zdaniem osób zaangażowanych w działania na rzecz innych daje tego rodzaju aktywność. Są to m.in.: korzyści psychologiczne (poczucie bycia potrzebnym innym, przyjemność płynąca z podejmowania tego typu działalności), korzyści wynikające z nawiązywania relacji towarzyskich i społecznych (szacunek i sympatia innych, możliwość nawiązania kontaktów i bycie w grupie), korzyści bezpośrednie (zdobycie nowych umiejętności lub doświadczeń) (Adamiak, 2014, s. 47–49). Działalność na rzecz innych – jak się okazuje – może zmniejszać występowanie deficytów w obszarze życia społecznego, szczególnie w przypadku osób starszych (Nawrocka, 2013).

Równoległe z rozwojem aktywności społecznej osób starszych powinien postępować proces zwiększania aktywności edukacyjnej tej grupy wiekowej, tego typu zaangażowanie umożliwia bowiem nie tylko poszerzanie wiedzy i nabywanie nowych umiejętności czy kompetencji, ale też aktualizację umiejętności oraz wiedzy już posiadanej. Aktywność edukacyjna odgrywa również niezwykle istotną rolę w tworzeniu więzi społecznych, tym samym jest elementem niezbędnym do pomyślnego, aktywnego i szczęśliwego przeżywania starości (Fabiś, 2015, s. 172). Według WHO (2002, s. 12) aktywne starzenie się jest „procesem optymalizacji zarówno fizycznego, psychicznego, jak i społecznego dorastania na każdym etapie rozwoju, służącym wydłużaniu przeciętnego życia ludzkiego”. Zgodnie z tym założeniem osoby starsze powinny uczestniczyć w życiu społeczno-gospodarczym w zgodzie ze swoimi możliwościami, co oznacza, że miałyby:

- uczyć się przez całe życie,
- pracować dłużej,
- przechodzić na emeryturę stopniowo i w późniejszym wieku,
- być aktywne jako emeryci, podejmując działania wspomagające utrzymanie dobrej kondycji zdrowotnej i fizycznej,
- być aktywne jako emeryci, wypełniając obowiązki rodzinne i podejmując opiekę nad wnukami,
- być aktywne jako emeryci, angażując się w życie społeczności lokalnej, wolontariat,
- być aktywne jako emeryci, aktywnie wypoczywając: uprawiając sport, turystykę, realizując własne pasje (WHO, 2002, s. 12–13).

Każdy osoba starsza powinna mieć możliwość samodzielnego podjęcia decyzji, w jaki sposób chce aktywnie działać na rzecz rozwoju społeczeństwa, a także jakie formy zaangażowania podejmować, aby pozytywnie wpływać na

swoją kondycję psychofizyczną w ciągu całego życia. Bromley, wyróżniając 5 charakterystycznych dla starości postaw, podkreśla, że na jakość życia osób starszych zasadniczy wpływ wywiera ich aktywność fizyczna i psychiczna. Aktywność podejmowana równolegle na tych dwóch płaszczyznach pozwala „oswoić” starość i uznać ją za kolejną i w pełni naturalną fazę życia (Bromley, 1969, s. 132–140).

Aktywność osób starszych w obszarze kształcenia

Aktywność ludności w Polsce w obszarze kształcenia charakteryzuje tendencja wzrostowa. Analiza porównawcza wskaźników uczestnictwa osób w wieku 45–64 lat w aktywności tego typu z roku 2006 i 2011 wykazuje wzrost o 4,2%. Zwiększa się udział osób biorących udział w kształceniu pozaformalnym (wzrost z 18,6% w 2006 r. do 21,0% w 2011 r.) oraz nieformalnym (wzrost z 25,4 do 29,0%). Stabilny pozostaje wskaźnik uczestnictwa w kształceniu formalnym, który dla 2006 r. wynosił 5,5%, a dla 2011 r. – 5,4% (GUS, 2011).

Inaczej wygląda sytuacja, gdy tego typu aktywność przeanalizuje się w podziale na grupy wiekowe. Wiek w tym przypadku okazuje się bardzo istotną zmienną różnicującą udział w różnych formach kształcenia. Jak zauważono, im starsze są osoby, tym w mniejszym stopniu uczestniczą w podnoszeniu lub zmianie wykształcenia. Z oczywistych względów dotyczy to przede wszystkim kształcenia formalnego. Wśród osób w wieku 18–24 lat z tej formy kształcenia korzystało 68,1%, a wśród osób w wieku 25–49 lat jedynie 8%, podczas gdy wśród osób w wieku 50–64 lat wskaźnik ten wynosił poniżej 1% (0,65%). Z punktu widzenia aktywnego starzenia się i działań zmierzających do podniesienia poziomu zdolności i gotowości Polaków do aktywności w tym zakresie istotne są odsetki osób uczestniczących w kształceniu pozaformalnym i nieformalnym. Również tu wartości procentowe zmniejszają się wraz z przechodzeniem do analizy zbiorowości osób w starszych grupach wieku (tab. 1 i 2).

Tabela 1. Osoby w wieku 50–69 lat uczestniczące w kształceniu formalnym, pozaformalnym i nieformalnym według płci i wykształcenia (2011 r.)

Wykształcenie	Ogółem	Kształcenie [tys.]		
		formalne	pozaformalne	nieformalne
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Razem	22 299	1196	4678	6476
Wyższe	5491	755	2449	2944
Policealne	818	75	202	286
Średnie zawodowe	4989	137	937	1397
Średnie ogólne	1779	137	297	528
Zasadnicze zawodowe	6861	67	672	1095
Gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe	2360	24	121	225

1	2	3	4	5
Mężczyźni	11 054	494	2276	3131
Wyższe	2276	293	969	1221
Policealne	232	–	60	93
Średnie zawodowe	2615	62	548	778
Srednie ogólne	679	67	142	220
Zasadnicze zawodowe	4127	36	487	695
Gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe	1 125	–	68	123
Kobiety	11 244	702	2402	3345
Wyższe	3215	462	1480	1722
Policealne	586	52	141	194
Średnie zawodowe	2374	75	389	619
Srednie ogólne	1100	70	155	308
Zasadnicze zawodowe	2734	30	185	399
Gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe	1235	–	53	102

Źródło: GUS (2011).

Tabela 2. Osoby w wieku 18–69 lat według uczestnictwa w kształceniu formalnym, pozaformalnym i nieformalnym (2011 r.)

Grupa wiekowa	Ogólnie [tys.]	Osoby uczestniczące lub nieuczestniczące w* [%]				
		jakiegokolwiek formie kształcenia	kształceniu formalnym	kształceniu pozaformalnym	kształceniu nieformalnym	żadnej formie kształcenia
Ogółem	27 483	44,0	13,6	20,9	30,0	56,0
18–24	3713	79,2	68,1	27,5	41,5	20,8
25–49	14 498	47,1	8,0	26,0	33,2	52,9
50–64	8254	27,7	0,7	12,3	21,9	72,3
65–69	1472	16,6	–	2,8	15,6	83,4

* Dane nie sumują się na ogółem, gdyż jedna osoba mogła uczestniczyć jednocześnie w kilku formach kształcenia.

Źródło: GUS (2011).

Zmienną różnicującą udział w różnych formach edukacji w grupie wiekowej osób 50+ jest poza wiekiem płeć. Kobiety chętniej podejmują kształcenie w różnych formach edukacji (tab. 3).

Tabela 3. Udział w kształceniu osób w wieku 50–69 lat według płci (2011 r.)

Grupa wiekowa	Razem	Mężczyźni	Kobiety
50–64	8254 tys.	3958 tys.	4299 tys.
65–69	1472 tys.	648 tys.	824 tys.

Źródło: GUS (2011).

Uczenie się przez całe życie, szczególnie w grupie wiekowej 50+, jest kluczowym elementem aktywnego starzenia się, ponieważ zapewnia rozwijanie nowych umiejętności do końca kariery zawodowej oraz w czasie emerytury, wspierając w ten sposób funkcje społeczne seniorów i ich dobre samopoczucie.

Cele ogólne i szczegółowe edukacji osób starszych

Współcześnie aktywność edukacyjna osób starszych traktowana jest jako ważny predyktor pomyślnego starzenia się. Celem ogólnym kształcenia w tej fazie wieku jest włączenie osób starszych w system edukacji obejmującej uczenie się przez całe życie rozumiane jako wielowymiarowy proces nadający sens życiu na tle przemian cywilizacyjnych, społecznych i kulturowych. To również pomoc w rozumieniu życia w zmieniającej się rzeczywistości, dostosowywanie do cywilizacyjnych zmian. W konsekwencji celem zasadniczym edukacji osób starszych powinno być przejście lub utrzymywanie przez seniorów odpowiedzialności za własne życie i samodzielne jego kształtowanie (Borczyk, Wnuk, 2012, s. 76).

Formułując cele szczegółowe, jakie stoją współcześnie przed edukacją osób starszych, szczególny nacisk należy położyć na rekonstrukcję wiedzy: dopełnianie, aktualizowanie, rekonstrukcję, reedukację, zmiany w jej rozumieniu oraz rozumieniu siebie i innych (Borczyk, Wnuk, 2012, s. 76). W literaturze przedmiotu wskazuje się na następujące cechy edukacji dorosłych: jest świadomym procesem samodoskonalenia się osoby; jest ważnym zadaniem polityki społecznej przygotowującym seniorów do aktywnego działania, kształtującym świadome postawy społeczne; obejmuje wszystkie wymiary życia człowieka, zaspokajając rzeczywiste potrzeby i zainteresowania; przebiega w ciągu całej biografii człowieka, przyczyniając się do rozwoju samoświadomości i wiedzy o środowisku życia; powinna umożliwić wykorzystanie „wiedzy życia” budowanej własnym doświadczeniem, którą ludzie starsi noszą w sobie; powinna służyć zdobywaniu samowystarczalności i zaradności (Borczyk, Wnuk, 2012, s. 76–77).

Podsumowanie

We współczesnej rzeczywistości społecznej coraz wyraźniej dochodzi do głosu konieczność podejmowania działań wspierających rozwój aktywności edukacyjnej osób starszych zarówno w obszarze kształcenia formalnego, pozaformalnego, jak i nieformalnego. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że edukacja osób starszych może stać się w najbliższym czasie najszybciej rozwijającą się gałęzią kształcenia dorosłych w krajach postprzemysłowych i jednym z najważniejszych wyzwań współczesności w zakresie edukacji dorosłych (Fabiś, 2015, s. 171–196). Niezbędna jest w związku z tym pogłębiona analiza, która w sposób rzetelny, a jednocześnie komplementarny przedstawi problemy i potrzeby kształcenia osób starszych. Powszechnie znane wskaźniki demograficzne powinny ukierunkowywać działania edukacyjne i aktywizacyjne osób kończących aktywność zawodową (Stanowska, 2016, s. 70). Wśród tych wskaźników można wymienić:

- statystyczne wydłużanie się okresu starości – niejednokrotnie czas spędzony na emeryturze jest porównywalny do czasu aktywności zawodowej,

- wzrost liczebny grupy emerytów, a co za tym idzie – jej ogromne zróżnicowanie wewnętrzne,
- feminizację starości zauważalną bardzo wyraźnie wśród słuchaczy uniwersytetów trzeciego wieku, choć nie tylko,
- wzrost liczby seniorów żyjących samotnie czy to na skutek zdarzeń losowych, czy śmierci współmałżonka – nieuchronny wobec zanikania rodzin wielopokoleniowych.

Literatura

- Adamiak, P. (2014). *Zaangażowanie społeczne Polek i Polaków. Wolontariat, filantropia, 1% i wizerunek organizacji pozarządowych. Raport z badania 2013*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Borczyk, W., Wnuk, W. (2012). *Edukacja w starości i do starości*. Warszawa: Biuro RPO.
- Bromley, D.B. (1969). *Psychologia starzenia się*. Warszawa: PWN.
- Fabiś, A. (2015). Edukacja osób starszych. W: A. Fabiś, J.K. Wawrzyniak, A. Chabior (red.), *Ludzka starość. Wybrane zagadnienia gerontologii społecznej* (s. 171–196). Kraków: Impuls. [file:///C:/Users/Kiteq/Downloads/13541772380%20edukacja%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Kiteq/Downloads/13541772380%20edukacja%20(2).pdf) (21.03.2017).
- GUS (2011). *Kształcenie dorosłych*. Warszawa.
- Mossakowska, M., Więcek, A., Błędowski, P. (red.) (2012). *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce (Polsenior)*. Poznań: Termedia.
- Nawrocka, J. (red.) (2013). *Społeczne doświadczenie starości. Stereotypy, postawy, wybory*. Kraków: Impuls.
- Stanowska, M. (2016). Międzynarodowe Stowarzyszenie Uniwersytetów Trzeciego Wiek AIU-TA. W: M.D. Adamczyk (red.), *Między tradycją a współczesnością* (s. 55–74). Kraków: Impuls.
- WHO (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. Geneva. Pobrane z: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/67215/1/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf (19.03.2107).